

Ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως καὶ τὸ δόγμα τοῦ θείου θεσπίσματος στὴ μουσουλμανικὴ σκέψη

Δημητρίου Ἀθανασίου*

Εἰσαγωγικά

Τὰ κύρια ἐρωτήματα ποὺ ἀνακύπτουν ὅσον ἀφορᾷ τὶς σχέσεις τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν ἄνθρωπο στὸν ἰσλαμισμό ἐπικεντρώνονται στὸ ζήτημα τῆς θείας ἀπόφασης, ποὺ συνιστᾷ τὸν ἐκ Θεοῦ προορισμὸ πρὸς τὸ καλὸ ἢ τὸ κακὸ, καθὼς καὶ τὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν ἐλευθερία ἢ μὴ τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Πρόκειται γιὰ τὸ *qadar*, ποὺ σημαίνει τὸ θεῖο διάταγμα/θέσπισμα ἢ τὴν αἰώνια ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος καθορίζει τὰ πάντα. Τὸ ζήτημα αὐτὸ ἀπασχόλησε ἔντονα τὴν ἰσλαμικὴ σκέψη, ἥδη ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ Ἰσλάμ. Εὐκόλα δύναται νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι τὸ Κοράνιο διαθέτει ἀρκετὰ ἐρείσματα γιὰ τὴ διδασκαλία περὶ θείου προορισμοῦ. Γιὰ παράδειγμα, διαβάζουμε: «Ὁ Θεὸς ἔπλασε ἐσᾶς καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σας»¹. Σὲ ἄλλα σημεία ἐπισημαίνεται: «Ἄφου ἡ κρίση προκαθορίστηκε ἀπὸ τὸν Allāh, δὲν ἔχεις τὴν παραμικρὴ βοήθεια γι' αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ»². «Ὁ Allāh ἐκλέγει γιὰ τὴν εὐσπλαγχνία του ὅποιους θέλει»³. Στὸ ἴδιο μῆκος κύματος κινεῖται καὶ ἡ προφητικὴ παράδοση, ἢ ὁποῖα διασώζει τὶς ρήσεις τοῦ

---

* Ὁ Δημήτριος Ἀθανασίου εἶναι διδάκτωρ Θεολογίας καὶ μεταδιδακτορικὸς ἐρευνητὴς τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας καὶ Θρησκευολογίας τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

1. Κοράνιο 37, 96.

2. Κοράνιο 5, 41.

3. Κοράνιο 2, 105.

Μωάμεθ. Σύμφωνα με τὴν ἐν λόγῳ παράδοση, ὁ προφήτης τοῦ Ἰσλάμ συγκαταλέγει τὸ θεῖο θέσπισμα στὰ ἄρθρα τῆς πίστεως (*arkān al-imān*)⁴.

Παράλληλα βεβαίως ὑπάρχουν χωρία τὰ ὁποῖα διατυπώνουν διαφορετικὴ προσέγγιση ἐπὶ τοῦ θέματος, ἂν καὶ λιγώτερα καὶ ἐπιδεχόμενα πολλῶν ἐρμηνευτικῶν προσεγγίσεων. Διαβάζουμε γιὰ παράδειγμα: «Αὐτοὶ ποὺ ὑποτάσσονται στὸν Θεὸ καὶ πράττουν τὸ ἀγαθό, θὰ ἀνταμειφθοῦν ἀπὸ τὸν Κύριό τους, δὲν θὰ ἔχουν φόβο καὶ δὲν θὰ εἶναι θλιμμένοι (κατὰ τὴν Ἡμέρα τῆς Κρίσεως)»⁵.

Μὲ ἀφορμὴ λοιπὸν τὰ σχετικὰ κορανικὰ χωρία καὶ τὴν ὅλη προβληματικὴ, ἀνέκυψε στὸ Ἰσλάμ τὸ πρόβλημα τῆς θεοδικίας καὶ τὸ κατὰ πόσον διασφαλίζεται ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου. Ἦδη ἀπὸ πολὺ νωρὶς γεννήθηκαν εὐλόγα ἐρωτήματα, ὅπως: Ἀφοῦ ὁ Θεὸς προορίζει τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων, ποιά ἢ εὐθύνη τῶν ἀνθρώπων γιὰ τὰ ἔργα τους; Πῶς συμβιβάζεται μὲ τὴ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἄλλοι νὰ ἀμείβονται καὶ ἄλλοι νὰ τιμωροῦνται; Τὰ παραπάνω ἀλλὰ καὶ παρόμοια ἐρωτήματα ὀδήγησαν σὲ θεολογικοὺς διαξιφισμοὺς ἀνάμεσα στίς ἀναδυόμενες θεολογικὲς ομάδες τοῦ πρώιμου Ἰσλάμ. Στὸ παρὸν ἄρθρο θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ σκιαγραφήσουμε τίς ἀρχικὲς θεολογικὲς διαμάχες καὶ ἀντιπαραθέσεις σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ διαπιστώσουμε ποιά εἶναι ἡ ἰσλαμικὴ ἄποψη σήμερα σχετικὰ μὲ αὐτό.

Οἱ πρώτες ἀπόπειρες κατανόησης τοῦ ζητήματος

Μία πρώτη ομάδα ποὺ ἐπιχείρησε νὰ κατανοήσει τὸ πρόβλημα τῆς θεοδικίας καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου ἦταν οἱ κανταρίτες (*Qadariyyah*), οἱ ὁποῖοι πρωτοεμφανίσθηκαν κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν συντρόφων τοῦ Μωάμεθ (μέσα 7ου αἰ.)⁶. Δὲν πρόκειται γιὰ ὀργανωμένη θεολογικὴ παράταξη ἀλλὰ γιὰ ρεῦμα ἐλεύθερων διανοητῶν. Ἡ ομάδα αὐτὴ ἀρνήθηκε τὸ δόγμα τοῦ θεοῦ διατάγματος (*qadar*), ὑποστηρίζοντας ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι αὐτὸς ποὺ καθορίζει τὸ μέλλον του καὶ τὴν πορεία

4. Muslim Ibn al-Hajjaj, *Ṣaḥīḥ Muslim*, Tahqiq Abū Qāṭiba al-Fariaby, Dār Tayibatān, Riyāḍ 2006, σ. 23.

5. *Κοράνιο* 2, 112.

6. M. Al-Jamih, *Al-ʿAqīda al-islāmiyyah wa-tarikhūha*, Dār al-Minhāj, al-Qāhirah 2004, σ. 65.

τῆς ζωῆς του καὶ ὄχι ὁ Θεός⁷. Οἱ κανταρίτες ἀνήκουν σὲ ἐκείνους ποὺ ἐπεχείρησαν νὰ ἐξηγήσουν λογικὰ τὸ δόγμα τοῦ θείου διατάγματος, ὑπογραμμίζοντας ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀπόλυτα ἐλεύθερος⁸. Ἡ ὁμάδα αὐτὴ οὐσιαστικὰ ἤλθε σὲ ἀντιπαράθεση καὶ ρήξη μὲ τὴν ὁμάδα ποὺ εὐρίσκετο στὴν ἀντίπερα ὄχθη καὶ ἡ ὁποία ὑποστήριζε τὸ ἀκριβῶς ἀντίθετο ἀπὸ αὐτὴ σχετικὰ μὲ τὸ δόγμα τοῦ θείου διατάγματος. Συγκεκριμένα, ἡ ὁμάδα αὐτὴ ἦταν οἱ τζαμπρίτες (Jabriyyah), οἱ ὁποῖοι ὑποστήριζαν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι «ἀναγκασμένος» καὶ καταδικασμένος νὰ ἀκολουθήσει τὴν πορεία τῆς ζωῆς του ὅπως τὴν ἔχει ὀρίσει ὁ Θεὸς γι' αὐτόν⁹. Ἔτσι οἱ πρῶτοι, οἱ ὀπαδοὶ τῆς Qadariyyah, ὀνόμασαν τοὺς τελευταίους Jabriyyah, δηλαδή «ὀπαδοὺς τοῦ καταναγκασμοῦ» καὶ τοῦτο διότι οἱ τελευταῖοι ἐπέμεναν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀναγκασμένος νὰ ζήσει σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ¹⁰. Ἀντίθετα, οἱ κανταρίτες ὀνομάσθηκαν ἔτσι ὑποτιμητικὰ, λόγω τῆς ἐμμονῆς στὸ δόγμα τοῦ θείου διατάγματος (*qadar*), τονίζοντας ὁμως ταυτόχρονα τὴν ἐλεύθερη βούληση τοῦ ἀνθρώπου¹¹.

Μία ἄλλη ὁμάδα τοῦ πρῶμου Ἰσλάμ, ποὺ ἀποπειράθηκε νὰ κατανοήσει καὶ νὰ διατυπώσει λόγο γιὰ τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, ἦταν οἱ μουταζιλίτες (Mu'tazila). Ἡ ὁμάδα αὐτὴ ἀποδεχόταν πέντε θεμελιώδεις ἀρχές, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ μία ἀφοροῦσε στὸ ζήτημα τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς θείας δικαιοσύνης. Πρόκειται γιὰ τὴ δεύτερη θεμελιώδη ἀρχή, ποὺ ἀποκαλεῖται «ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ» (*al-'Adl*)¹². Γιὰ τοὺς μουταζιλίτες ἡ ἔννοια τῆς δικαιοσύνης εἶναι ἀπόλυτη καὶ συνδέεται ἄμεσα μὲ τὶς πράξεις τοῦ Θεοῦ¹³. Ἡ σύνδεση αὐτὴ ἀφορᾷ δύο σχετικὰ σημεῖα: τὶς πράξεις τοῦ Θεοῦ καὶ τὶς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ μουταζιλίτες ἔκαναν διάκριση ἀνάμεσα στὶς πράξεις τοῦ Θεοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ ἐκεῖνες τοῦ ἀνθρώπου ἀφ' ἑτέρου¹⁴. Γι' αὐτούς, οἱ πράξεις τοῦ

7. M. Al-Jamih, *Al-'Aqīda al-islāmiyyah...*, σ. 65.

8. M. Al-Jamih, *Al-'Aqīda al-islāmiyyah...*, σσ. 65-67.

9. M. Al-Jamih, *Al-'Aqīda al-islāmiyyah...*, σσ. 65-66.

10. M. Al-Jamih, *Al-'Aqīda al-islāmiyyah...*, σσ. 65-66.

11. M. Al-Jamih, *Al-'Aqīda al-islāmiyyah...*, σσ. 65-66.

12. F. 'Awan, *Ilm al-Kalām w-madrāsuh*, Dār al-Thaqāfa lil-Nāshr wal-tawzī', al-Qāhirah σ. 206.

13. A. Ibn 'Abdullah, *Al-Mu'tazila wa-uşūlhūm al-khāmsa wa-mawqif ahl al-sunnah minha*, Maktabat al-Rūshd, Riyāḍ 1995, σ. 151.

14. F. 'Awan, *Ilm al-Kalām...*, σσ. 210-212.

Θεοῦ δὲν περιέχουν τὸ κακὸ¹⁵ καὶ συνεπῶς δὲν σχετίζονται μὲ αὐτὲς τοῦ ἀνθρώπου¹⁶. Τοῦτο, διότι θὰ ἦταν ἀδύνατον οἱ κακὲς πράξεις νὰ προέρχονται ἀπὸ τὸν Θεό. Γιὰ τοὺς μουταζιλίτες εἶναι ἀδύνατον νὰ δημιουργήσῃ ὁ Θεὸς τὸ κακὸ καὶ τὴν ἀποτυχία¹⁷, καθὼς τὰ στοιχεῖα αὐτὰ δὲν συνάδουν μὲ τὴ φύση τοῦ Δημιουργοῦ.

Ἀντιθέτως, κατ' αὐτούς, οἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀπόλυτα ἐλεύθερες καὶ ἔτσι ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ ἐπιλέξῃ ἀνάμεσα στὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ¹⁸. Οἱ μουταζιλίτες ὑποστήριζαν λοιπὸν τὴν ἀπόλυτη ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, στὴν ὁποία δὲν ἐπεμβαίνει ὁ Θεός¹⁹. Ἐπομένως, ἡ διάκριση ἀνάμεσα στὰ δύο εἴδη πράξεων, αὐτῶν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκείνων τοῦ ἀνθρώπου, διασώζει τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ὁ Θεὸς δὲν μπορεῖ νὰ πράξῃ τὸ κακὸ καὶ νὰ σφάλῃ, καὶ ἐπιπλέον ὑπογραμμίζεται ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου.

Παράλληλα, ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἐπεμβαίνει στὶς ἐπιλογὲς καὶ τὶς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀπόλυτα ἐλεύθερος σὲ αὐτὲς, συνεπάγεται ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι δίκαιος²⁰. Συνεπῶς, γιὰ τοὺς μουταζιλίτες ἡ ἔννοια τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ κατανοηθεῖ μὲ αὐτὴν τὴ σημασία, συνδεόμενη ἄρρηκτα μὲ τὴν ἀπόλυτη ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου. Διότι, σύμφωνα μὲ τοὺς ἴδιους, τὸ νὰ προορίζει καὶ νὰ προκαθορίζει ὁ Θεὸς τὴν πορεία τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἦταν ἄδικο, διότι θὰ ἦταν ἄδικο νὰ κρίνει ὁ Θεὸς κατὰ τὴν Ἡμέρα τῆς Κρίσεως τοὺς ἀνθρώπους γιὰ τὶς πράξεις τους, γιὰ κάτι δηλαδὴ ποὺ θὰ εἶχε προκαθορίσει ὁ ἴδιος ἐξ ἀρχῆς γι' αὐτούς²¹.

15. A. Şobhy, *Fī 'Ilm al-Kalām*, (1), Dār al-Nahḍah al-'Arabiyyah, Bayrūt 1985, σ. 142.

16. F. 'Awan, *'Ilm al-Kalām...*, σ. 206.

17. A. Şobhy, *Fī 'Ilm...*, (1), σσ. 142-145.

18. M. Al-'Abduh, T. 'Abd l-Halim, *Al-Mu'tazila bin al-qadīm wal-ḥadīth*, Dār al-Azqamah, 1987, σσ. 57-59.

19. M. Al-'Abduh, T. 'Abd l-Halim, *Al-Mu'tazila...*, σ. 57. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἄρνηση τοῦ θείου διατάγματος ἀπὸ τοὺς μουταζιλίτες εἶχε κυρίως πολιτικὴ σημασία, ἀφοῦ ἤθελαν μὲ αὐτὴν τὴ διδασκαλία νὰ δηλώσουν ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἔχει εὐθύνη γιὰ τὴν ἀδικία ποὺ διέπρατταν οἱ ἄρχοντες τοῦ Χαλιφάτου τῶν Ὀμεϋαδῶν (661-750), ὅπως ἀναφέρει ὁ ἱρακινῆς καταγωγῆς Rashid al-Khayoun, ὁ ὁποῖος εἶναι εἰδικὸς στὴν ἀραβικὴ γραμματεία καὶ τὴν ἰσλαμικὴ φιλοσοφία. Βλ. R. R. Al-Khayoun, *Mādhab al-Mu'tazila min al-Kalām ilah l-Falsafah*, Dār lil-Nubūgh, Bayrūt 1994, σ. 66.

20. F. 'Awan, *'Ilm al-Kalām...*, σ. 214.

21. F. 'Awan, *'Ilm al-Kalām...*, σ. 214.

Έτσι, οί μουταζιλίτες παρέλαβαν και συστηματοποίησαν τρόπον τινά τις ιδέες τών κανταριτών. Ύπῆρξαν υπέρμαχοι τῆς θείας δικαιοσύνης, τονίζοντας ὅτι εἶναι ἄδικο καὶ ἄτοπο γιὰ τὸν Θεὸ νὰ τιμωρήσει ἀνθρώπους γιὰ πράξεις γιὰ τις ὁποῖες δὲν εἶναι υπεύθυνοι. Ἄν ὁ Θεὸς διατάσσει τοὺς ἀνθρώπους νὰ πιστεύουν καὶ νὰ πράττουν καλὰ ἔργα, αὐτὸ σημαίνει ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἐλεύθεροι καὶ ἱκανοὶ νὰ ἐνεργήσουν καὶ νὰ πιστέψουν. Ὑπ’ αὐτὴν τὴν ἔννοια, τόσο οἱ κανταρίτες ὅσο καὶ οἱ μουταζιλίτες ἀποτέλεσαν τις πρῶτες ἰσλαμικὲς θεολογικὲς ομάδες ποὺ ὑποστήριξαν τὴν αὐτονομία καὶ τὴν ἐλευθερία τῆς βούλησης τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ ταυτόχρονα ἀντέκρουσαν κάθε ζήτημα περὶ θείου θεσπίσματος ἢ προορισμοῦ.

Οἱ ἀπόψεις τῶν σουνιτῶν

καὶ ἡ ἀποδοχὴ τοῦ θείου θεσπίσματος (al-qaḏā’ wa l-qadar)

Σὲ ἀντίθεση μὲ πρῶιμες ἰσλαμικὲς ομάδες τοῦ *Kalām*²², ὅπως οἱ κανταρίτες²³ καὶ οἱ μουταζιλίτες²⁴, οἱ ὁποῖες ἀρνήθηκαν τὸ δόγμα τοῦ θείου διατάγματος ὑποστηρίζοντας τὴν ἀπόλυτη ἐλευθερία τοῦ

22. Ἡ ἀραβικὴ λέξη «*Kalām*» σημαίνει «λόγος», «ὁμιλία». Στὴ θρησκεία τοῦ Ἰσλάμ προσλαμβάνει τὴ σημασία τοῦ λόγου ἢ τοῦ ρήματος τοῦ Θεοῦ, καὶ μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια τὸ Κοράνιο ὀνομάζεται «*Kalām Allāh*» («λόγος τοῦ Θεοῦ»· Κοράνιο 9, 40, 31, 27, 6,34). Μὲ βάση αὐτὴν τὴν ἔννοια, ἀναπτύχθηκε ἡ ἰσλαμικὴ θεολογία, ἡ ὁποία ὀνομάστηκε «*Ilm al-Kalām*», δηλ. «ἐπιστήμη τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ» ἢ «ἰσλαμικὴ διαλεκτικὴ θεολογία». Πρόκειται γιὰ τις πρῶτες ομάδες Ἰσλάμ ποὺ ἐπιχείρησαν νὰ ἀρθρώσουν θεολογικὸ λόγο, χρησιμοποιώντας τὴν ἀρχαιοελληνικὴ φιλοσοφία καὶ τὴ χριστιανικὴ θεολογία. Γιὰ σχετικὲς μελέτες πάνω στὴν ἰσλαμικὴ διαλεκτικὴ θεολογία (*Kalām*) βλ. A. Tritton, *Muslim Theology*, London 1947· H. Wolfson, *The Philosophy of the Kalam*, Harvard University Press, Cambridge, MA 1976· J. van Ess, “The Beginnings of Islamic Theology”, στό: *The Cultural Context of Medieval Learning*, ἐπιμ. J. E. Murdoch καὶ E. D. Sylla, Reidel, Dordrechtand – Boston 1987, σσ. 87-111· ὁ ἴδιος, “The Early Development of Kalām”, στό: G. H. A. Joynboll (ἐπιμ.), *Studies on the First Century of Islamic Society*, Southern Illinois University Press, Carbondale 1982, σσ. 109-123· A. Treiger, “Origins of Kalām”, στό: *The Oxford Handbooks: Handbook of Islamic Theology Online*, ἐπιμ. Sabine Schmidtke, Oxford 2014, σσ. 27-43. Στὴν ἐλληνικὴ βιβλιογραφία σημαντικὴ μελέτη ἔχει ἐκπονῆσει ἡ Ἀγγελικὴ Ζιάκα. Βλ. Α. Ζιάκα, *Τὸ Kalām καὶ τὰ ἰσλαμικὰ ρεύματα σκέψης*, Θεσσαλονίκη, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 2016.

23. M. Al-Jamih, *Al-‘Aqīda al-islāmiyyah...*, σ. 65.

24. M. Al-‘Abduh, T. ‘Abd l-Halim, *Al-Mu‘tazila...*, σ. 57.

άνθρώπου, οί ὀπαδοὶ τοῦ σουνιτικοῦ Ἰσλάμ ὑπῆρξαν ὑπέρμαχοι τοῦ *qadar*. Ὡς πιστοὶ καὶ ἀκόλουθοι τῆς παράδοσης, πολλές φορές ἐρμηνεύοντας κατὰ γράμμα τὰ διάφορα κορανικὰ ζητήματα, ἐπιχείρησαν νὰ θεμελιώσουν τὶς θέσεις τους σὲ κορανικὲς βάσεις, διαμορφώνοντας τὰ σχετικὰ ἐπιχειρήματα.

Οἱ σουνίτες ἀσπάζονται τὸ θεῖο διάταγμα (*qadar*) τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, καθὼς πιστεύουν στὴ σοφία καὶ τὴ βούληση τοῦ Θεοῦ. Τὰ πάντα λαμβάνουν χώρα μὲ τὴν ἄδεια καὶ τὴ βούληση τοῦ Δημιουργοῦ καὶ πάντοτε μὲ ἀπόλυτη δικαιοσύνη. Ὅτιδήποτε ἐπιθυμεῖ ὁ Θεὸς ὁ Παντοδύναμος θὰ πραγματοποιηθεῖ καὶ ὅτιδήποτε δὲν ἐπιθυμεῖ δὲν θὰ λάβει χώρα. Δὲν ὑπάρχει δύναμη καὶ ἐξουσία ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Δημιουργό. Ἔτσι, στὸ σουνιτικὸ Ἰσλάμ κυριάρχησε ἡ ἰδέα τῆς παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀπεριόριστος, κυρίαρχος καὶ ἐλεύθερος νὰ ἐνεργεῖ ὅπως αὐτὸς θέλει. Κατὰ συνέπεια, οἱ σουνίτες δέχονται ὅτι ὁ Θεὸς δημιουργεῖ τὶς ἀνθρώπινες πράξεις καὶ προορίζει τὴν ἀνθρώπινη πορεία.

Εἰδικώτερα, κατὰ τὴ σουνιτικὴ ἀντίληψη, στὸ δόγμα τοῦ θείου διατάγματος διακρίνονται τὰ ἐξῆς τέσσερα βασικὰ σημεῖα:

α) Ἡ πίστη ὅτι ὁ Θεὸς γνωρίζει τὰ πάντα, ὅλα ὅσα γίνονται καὶ ὅσα πρόκειται νὰ συμβοῦν²⁵. Δὲν ὑπάρχει τίποτε στὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ ποὺ νὰ μὴν τὸ γνωρίζει ὁ Δημιουργός²⁶. Παρελθόν, παρὸν καὶ μέλλον εἶναι γνωστὰ στὸν Δημιουργό²⁷.

β) Ὅλα τὰ παραπάνω εἶναι γραμμένα ἀπὸ τὸν Θεὸ στὸν προφυλαγμένο αἰώνιο πίνακα (*al-lauh al-mahfūz*), πρὸ τῆς δημιουργίας ἀκόμη τοῦ σύμπαντος κόσμου²⁸. Τὰ σχετικὰ καταγράφονται μὲ γλαφυρότητα στὸ Κοράνιο: «Δὲν γνωρίζεις ὅτι ὁ Allāh περικλείει στὴν παντογνωσία του ὅλα ὅσα βρίσκονται στὸν οὐρανὸ καὶ στὴ γῆ; Ὅλα αὐτὰ εἶναι (γραμμένα) σὲ βιβλίον καὶ ὅλα αὐτὰ εἶναι εὐκόλα γιὰ τὸν Allāh»²⁹. Ἐπιπλέον, στὴν προφητικὴ παράδοση μαρτυρεῖται ὅτι τὸ πρῶτο πράγμα ποὺ ἔπλασε ὁ Θεὸς ἦταν ἡ γραφίδα/πένα, μὲ τὴν ὁποία ἔδωσε ἐντολὴ νὰ γραφοῦν ὅσα

25. S. Al-Fawzan, *Mujamli 'Aqīdat al-Salaf al-Salih*, Dār al-Baidāh, 2012, σ. 29.

26. S. Al-Fawzan, *Mujamli...*, σ. 29.

27. S. Al-Fawzan, *Mujamli...*, σ. 29.

28. S. Al-Fawzan, *Mujamli...*, σσ. 29-30.

29. *Κοράνιο* 22, 70.

πραχθοῦν μελλοντικά ἀπὸ τὰ ὄντα ποὺ ἐπρόκειτο νὰ δημιουργηθοῦν μέχρι τὴν Ἡμέρα τῆς Κρίσεως»³⁰. Μὲ τὴ γραφίδα/πένα αὐτὴ γράφτηκε ὁ προορισμὸς τῶν δημιουργημάτων στὸν προφυλαγμένο οὐράνιο πίνακα πέντε χιλιάδες χρόνια πρὶν τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου³¹. Τὰ προκαθορισμένα δὲν ἀντικαθίστανται οὔτε ἀλλάζονται³².

γ) Ὅλα ὅσα ἐκτυλίσσονται στὸν κόσμος ἀποτελοῦν θεῖο θέλημα³³. Τὸ Κοράνιο ἀναφέρει: «Ἀλλὰ δὲν μπορείτε νὰ κάνετε τίποτε ἐκτὸς ἂν εἶναι θέλημά του Allāh, ποὺ εἶναι ὁ Κύριος τοῦ σύμπαντος κόσμου»³⁴.

δ) Τὰ πάντα στὸν κόσμος ἀποτελοῦν δημιούργημα τοῦ Θεοῦ³⁵, κατὰ συνέπεια, οὐδεὶς δύναται νὰ δημιουργήσῃ στὸ σύμπαν κάτι, ἀκόμη καὶ τὶς ἴδιες τὶς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου, παρὰ μόνον ὁ ἴδιος ὁ Θεός³⁶. Αὐτὸ βέβαια δὲν σημαίνει γιὰ τοὺς σουνίτες ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἐλεύθερος νὰ ἐπιλέξῃ τὸ καλὸ ἢ τὸ κακό³⁷. Ὅμως, ἡ ἐπιλογή του αὐτὴ γίνεται μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἀναφέρεται χαρακτηριστικὰ στὸ Κοράνιο: «...δὲν μπορείτε νὰ κάνετε τίποτε ἐκτὸς ἂν εἶναι θέλημα τοῦ Allāh...»³⁸.

Τὸ θεῖο θέσπισμα ὀρίζει τὴν ἡλικία ἐκάστου ἀνθρώπου ἤδη ἀπὸ τότε ποὺ ἐκεῖνος βρῖσκεται στὴν κοιλία τῆς μάνας του· ἐκεῖ καταγράφεται τὸ μέλλον του καὶ οἱ πράξεις του³⁹. Ὅρίζεται γι' αὐτὸν ἡ ἐτήσια θέσπιση, ὅπως γίνεται κατὰ τὴ νύκτα τοῦ θείου θεσπίσματος, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ ἡμερήσια θέσπιση, ποὺ ἀφορᾷ τὴ ζωὴ καὶ τὸν θάνατο καθημερινά⁴⁰.

Γιὰ τοὺς σουνίτες, ὅσοι ἀρνοῦνται τὸ δόγμα τῆς θείου διατάγματος ἐξοκέλλονται ἀπὸ τὰ θεμέλια τῆς πίστεως καὶ πράττουν ὅπως οἱ

30. Al-Tirmidhī, *Jami'āt al-Tirmidhī*, (2), Tahqiq Bashār 'Awad, Dār al-Ghārb al-Islāmī, Bayrūt 1996, σ. 29.

31. 'A. Al-'Abbād, *Sharh ḥadīth Jibrīl fī t'ālīm al-Dīn*, Maktabat al-Mālik Fahm, Madīna al-Munawwara 2003, σ. 61.

32. 'A. Al-'Abbād, *Sharh...*, σ. 64.

33. S. Al-Fawzan, *Mujamlu...*, σσ. 30-31.

34. *Κοράνιο* 81, 29.

35. *Κοράνιο* 39, 62.

36. S. Al-Fawzan, *Mujamlu...*, σ. 31.

37. S. Al-Fawzan, *Mujamlu...*, σ. 32.

38. *Κοράνιο* 81, 29, S. Al-Fawzan, *Mujamlu...*, σσ. 32-33.

39. S. Al-Fawzan, *Al-Irshād ilāh ṣaḥīḥ al-'Itiqād*, (2), al-Mamlāqa al-Arabiyyah, Riyād 1994, σ. 272.

40. S. Al-Fawzan, *Al-Irshād...*, (2), σ. 272.

κανταρίτες και οί μουταζιλίτες, καθώς δὲν ἀποδίδουν τὴ δημιουργία στὸν Θεό⁴¹. Γιὰ τὴ σουνιτικὴ σκέψη, ὁ Θεὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ πράττει τόσο τὰ καλὰ και τὰ κακὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων, γιὰ τὰ ὁποῖα ὁμοῦς ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει προκαθορισθεῖ νὰ τὰ πράξει, ἀλλὰ ἔχει τὴν ἐλεύθερη ἐπιλογή⁴². Ὁ Θεὸς δημιουργεῖ τὴ δυνατότητα και τὴ θέληση τοῦ ἀνθρώπου και ὁ ἄνθρωπος τὴν πραγματοποιεῖ⁴³.

Ἐπίλογος

Βάσει τῶν ἀνωτέρω, ἐπεκράτησε στὸ σουνιτικὸ Ἰσλάμ ἡ ἰδέα ὅτι ὅλα τὰ ἔργα εἶναι προορισμένα ἀπὸ τὸν Θεὸ και ὅτι εἶναι γραμμένα στὸν οὐράνιο πίνακα μὲ κάθε λεπτομέρεια, ὅπως ἐπίσης γραμμένη εἶναι ἡ διάρκεια τῆς ζωῆς τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Βάση τῆς σουνιτικῆς σκέψεως ἀποτελεῖ ἡ πεποιθήση ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἐξουσιαστὴς ὅλων τῶν ὄντων και τῶν πλευρῶν τῆς ζωῆς και αὐτὸς ποὺ προσδιορίζει τὰ πάντα. Ὅ,τι ἐκεῖνος καθορίζει, οὐδεὶς δύναται νὰ τὸ παραβλέψει ἢ νὰ τὸ ἀνατρέψει. Ὁ Θεὸς ὄχι ἀπλῶς προγνωρίζει τὸ μέλλον, ἀλλὰ και τὸ προκαθορίζει. Ὑπὲρ αὐτὴν τὴν προοπτικὴ, τὸ θεῖο διάταγμα ἀποτελεῖ τὸν τελευταῖο πυλῶνα τῆς σουνιτικῆς δογματικῆς διδασκαλίας. Ἀντίθετα, οἱ ἰδέες τῶν μουταζιλιτῶν και τῶν κανταριτῶν τελικὰ δὲν ἐπεκράτησαν και οὐσιαστικὰ χάθηκαν ἀπὸ τὸ προσκῆνιο τῆς ἰσλαμικῆς ἱστορίας.

Ἡ ἐπικράτηση τοῦ δόγματος τοῦ θεοῦ θεσπίσματος ἔχει ἀντίκτυπο στὶς κοινωνίες τῆς Ἀνατολῆς, καθ' ὅτι διακρίνεται πολὺ χαρακτηριστικὰ στὸν τρόπο ζωῆς και λειτουργίας τῶν περισσότερων μουσουλμανικῶν κοινωνιῶν. Ἡ ὀργανωτικότητα και ἡ μέριμνα ποὺ παρατηρεῖται στὶς δυτικῆς κοινωνίες δὲν συναντᾶται στὶς ἀντίστοιχες παραδοσιακὰ ἰσλαμικῆς. Ἀντιθέτως, ἀκόμη και στὴν ἐποχὴ τῆς Μετανεωτερικότητας, οἱ μουσουλμανικῆς κοινωνίες παραμένουν ἀγκυλωμένες στὰ δικά τους στεγανά. Παρατηρεῖται ἀδιαφορία γιὰ τὴ συστηματικὴ ὀργάνωση, καθὼς θεωρεῖται ὅτι ὅλα ὀδηγοῦνται σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Δὲν εἶναι διόλου τυχαία ἡ φράση ποὺ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τοὺς

41. S. Al-Fawzan, *Al-Irshād...*, (2), σσ. 272-273.

42. S. Al-Fawzan, *Al-Irshād...*, (2), σ. 273.

43. S. Al-Fawzan, *Al-Irshād...*, (2), σ. 274.

μουσουλμάνους για κάθε ζήτημα που τους απασχολεί: «μὲ τὴ θέληση τοῦ Θεοῦ» ἢ «πρῶτα ὁ Θεός, ἂν εἶναι νὰ γίνῃ» (*inšā'a -llāh*).

SUMMARY

The freedom of will and the doctrine of the divine institution
in Muslim thought

By Dimitrios Athanasiou, *PhD in Theology, PostDoc Researcher
National and Kapodistrian University of Athens*

The matter of human free will combined with divine justice, had formed acute angry exchanges on emerging theological groups of premature Islam. The first Islamic groups, Qadariyah and Mu'tazila, supported the absolute freedom of man with the result to deny the theory about God's law. On the other hand, under the domination of sunitic Islam, the theory of God's law became a doctrine of Islamic theology. Based on the above, this idea was carried in the sunitic Islam, that all human works are intended from God and written on the heavenly board with every detail, as well as the duration of life separately on each person. Based on this sunitic thought is the conviction that God is the dominator of all creatures and sides of life and the one defining everything. That he is the one to define, and no-one can oversee or overturn it. Not only God can foresee the future but he predestines as well. By this point of view, God's commandments consisted the final gate of sunitic dogmatic teaching.